

Czy nauczyciele języka obcego są przygotowani do uczenia osób starszych?

NATALIA GÓRALCZYK

Coraz więcej osób starszych decyduje się na naukę języków obcych, zatem coraz więcej nauczycieli języków ma lub będzie mieć starszych uczniów na swoich zajęciach. Jakie konsekwencje rodzi taka sytuacja? Warto się temu przyjrzeć z perspektywy kształcenia zawodowego nauczycieli.

W artykule omówiono stan przygotowania i poziom doświadczenia nauczycieli języka obcego w pracy z osobami starszymi oraz ich zainteresowanie zdobywaniem wiedzy w zakresie glottogeragogiki.

Osoba starsza na zajęciach językowych

Według prognoz przywoływanych przez Światową Organizację Zdrowia (WHO 2018) w okresie od roku 2015 do 2050 odsetek ludności świata w wieku powyżej 60 lat wzrośnie niemal dwukrotnie, z 12 proc. do 22 proc., a w roku 2020 będzie więcej osób w wieku co najmniej 60 lat niż dzieci w wieku poniżej pięciu lat. Przewiduje się, że w Polsce w 2050 r. udział obywateli w wieku 60 lat i więcej w ogólnej liczbie ludności wyniesie 40,4 proc. (Główny Urząd Statystyczny 2016). Liczne grono osób starszych, często coraz lepiej wykształconych, przejawia zainteresowanie edukacją pozaformalną (Szarota 2014), m.in. uczestnictwem w kursach językowych, np. na uniwersytecie trzeciego wieku czy uniwersytecie otwartym, kursie komercyjnym lub refundowanym (Jaroszewska 2012). Badania Jaroszewskiej (2013b) dotyczące potrzeb i możliwości osób starszych w zakresie uczenia się języków wskazują, że seniorami kierują wielorakie motywacje: podejmują oni naukę języka, ponieważ są zaciekawieni nim *per se* lub kulturą obszaru językowego, gdzie się nim posługuje, a nie zdołali rozpocząć nauki wcześniej. Motywacją do nauki języka obcego mogą być również pobudki praktyczne, takie jak możliwość porozumienia się z rodziną z zagranicy czy w trakcie podróży. Dzięki uczestnictwie w zajęciach osoby starsze mogą zorganizować swój czas wolny, nawiązać nowe znajomości oraz utrzymać te dotychczasowe. W grupie zajęciowej mają szansę porównania swoich kompetencji językowych, mogą one być również ewaluowane przez nauczyciela. Warto tu wspomnieć o celach wspólnych dla nauki w starszym wieku, jakimi są: zapobieganie spadkowi funkcjonalności towarzyszącemu starości oraz rozwój nowej wiedzy i umiejętności (Jaroszewska 2013b; Brink 2017). Różne formy edukacji osób starszych zainteresowanych kształceniem są organizowane w wielu instytucjach oświatowych i pozaoświatowych. Oznacza to, że prawdopodobieństwo spotkania przez nauczyciela języka obcego w klasie starszego ucznia jest coraz większe.

Marlena Kilian (2015: 172) zwraca uwagę, że rolą nauczyciela jest zapoznanie się ze specyfiką pracy z osobą starszą, co jest warunkiem niezbędnym, by dany kurs był efektywny. Jak pisze: „Należy mieć na uwadze ogromne zróżnicowanie wewnętrzne tej grupy wiekowej, wymagające dostosowywania wszelkich metodycznych zaleceń i wskazówek do danej kohorty, zespołu i jednostek”. Można więc założyć, że od nauczyciela glottogeragoga wymaga się odpowiedniego przygotowania, o czym szerzej pisze Fiema (2016). Nauczyciel języka obcego powinien spełniać szereg kryteriów, przede wszystkim winien być ekspertem w swojej dziedzinie, czyli w nauczaniu języka obcego, a więc dysponować wiedzą o języku obcym oraz znajomością jego dydaktyki zgodnie z potrzebami i możliwościami osób starszych. Powinien umieć przyjąć rolę partnera w relacji ze starszym uczniem, być przewodnikiem otwartym na istnienie innych kultur oraz wspierającym zrozumienie swojej własnej tożsamości kulturowej. Co więcej, istotne jest, aby nauczyciel potrafił w sposób motywujący dokonać ewaluacji postępów starszych uczniów oraz refleksyjnie podchodzić do oceny swoich działań, a w razie konieczności wprowadzić nowe metody pracy. Istotne w byciu nauczycielem języka obcego osób starszych jest kształcenie w sobie postawy badacza, „innowatora, a więc osoby ukierunkowanej na permanentne kształcenie i samodoskonalenie” (Fiema 2016: 29–30), osoby gotowej do doksztalcenia się w zakresie glottogeragogiki.

Glottogeragogika

Glottogeragogika to dyscyplina o nieoficjalnym jeszcze statusie, korzystająca z osiągnięć dziedzin ją współtworzących, czyli glottodydaktyki oraz geragogiki. Obszar wyznaczany wspólnie przez te dwie dyscypliny umożliwia znalezienie rozwiązania tych problemów, które powstają w wyniku wymienionych przemian demograficznych (Jaroszewska 2013b). Glottogeragogika bada z perspektywy teoretycznej, empirycznej i praktycznej procesy uczenia się i nauczania języków obcych w układzie glottogeragogicznym. W Polsce prekursorkami tej dyscypliny są Anna Jaroszewska i Joanna Kic-Drgas (Zych 2017). Adam Zych (2017: 574) wymienia obszary badań glottogeragogiki:

- „1. język jako kod komunikacji, narzędzie indywidualnej działalności oraz narzędzie i źródło poznania;
2. formy organizacyjne kursu;
3. programy nauczania;
4. metody, techniki i narzędzia nauczania/uczenia się;
5. materiały dydaktyczne;
6. warunki nauczania/uczenia się w ich wymiarze logistycznym, administracyjno-prawnym oraz społeczno-kulturowym;

7. inni uczestnicy procesu edukacyjnego;
8. system kształcenia i doskonalenia zawodowego nauczycieli języków obcych;
9. inne czynniki determinujące efektywność procesu kształcenia obcojęzycznego w okresie starości, np. wcześniejsze doświadczenia uczących się, a w szczególności ich językowa oraz kulturowa biografia;
10. proces starzenia się i strategie adaptacji do starości;
11. predyspozycje i/lub dysfunkcje psychofizyczne uczniów-seniorów do uczenia się języków obcych oraz do innej aktywności kulturalno-oświatowej, która z uczeniem się języków obcych jest lub może być powiązana;
12. ich wykształcenie ogólne i zawodowe, a także przedmiotowe kompetencje i zdolności;
13. różnice międzypokoleniowe;
14. środowisko społeczne i ogólne warunki życia oraz związane z tym postawy aktywności i/lub bierności uczących się;
15. językowe i pozajęzykowe cele nauczania/uczenia się;
16. typologia motywów, związane z tym sposoby motywowania do uczenia się”.

Rozważania podjęte w tym artykule dotyczą kształcenia zawodowego nauczycieli (p. 8 w wyliczeniu Zycha). Według Jaroszewskiej (2013a) właśnie dzięki rozwojowi glottogeragogiki możliwa będzie poprawa systemu kształcenia nauczycieli, ważne będzie także uwzględnienie w dalszych badaniach perspektywy nie tylko uczniów, lecz także lektorów i instruktorów osób starszych.

Badanie

Badanie zostało przeprowadzone w formie ankiety wśród nauczycieli języka angielskiego na przełomie września i października 2018 r. Ankietę udostępniono na popularnej facebookowej grupie „Nauczyciele angielskiego” ([facebook.com/groups/nauczycieleangielskiego](https://www.facebook.com/groups/nauczycieleangielskiego)) i została ona wypełniona przez 150 członków tej grupy. Uczestnicy badania to przede wszystkim mieszkańcy miast powyżej 300 tys. mieszkańców (60 proc.), którzy ukończyli studia II stopnia (74 proc.). Jeśli chodzi o ich doświadczenie w nauczaniu języka, to jest to przeważnie mniej niż pięć lat lub 5–10 lat. Ich miejsca pracy są bardzo różne. Najczęściej wskazywano szkołę językową, uniwersytet lub lekcje prywatne.

Badanie miało na celu uzyskanie odpowiedzi nauczycieli na następujące pytania:

1. Jak jest przygotowanie nauczycieli języka obcego do uczenia osób starszych?
2. Jak jest doświadczenie nauczycieli języka obcego w uczeniu osób starszych?

3. Jakie jest zainteresowanie zdobywaniem wiedzy w zakresie glottogeragogiki?

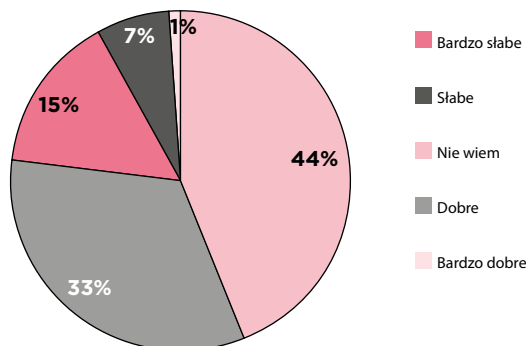
Wyniki

Jak wskazują dane, 54 proc. badanych nauczycieli uważa, że ukończenie studiów filologicznych nie jest wystarczające, by uczyć osoby starsze języka obcego. Jako argument podają oni brak odpowiedniego przygotowania w trakcie studiów. Zwracano także uwagę na specyfikę pracy z osobami starszymi. 46 proc. nauczycieli twierdzi, że absolwent filologii posiada wystarczającą wiedzę i umiejętności, by móc uczyć osoby starsze języka obcego. Oto kilka przykładów odpowiedzi respondentów, którzy wypowiedzieli się przecząco:

- „Na studiach mało jest kursów poświęconych osobom starszym, głównie są zajęcia dotyczące uczenia dzieci, nastolatków czy ogólnie dorosłych”;
- „Aktualnie podczas studiów filologicznych skupionych wokół nauczania języka obcego nie ma zagadnień związanych z nauczaniem osób starszych, a ze względu na inne doświadczenia, wiek, stan fizyczny, uczą się w inny sposób i wymagają indywidualnego podejścia, odrębnego od nauczania dzieci i osób dorosłych”;
- „Osoby starsze to specyficzna grupa wiekowa – mają inne oczekiwania do zajęć i specyfiki nauczania języka obcego (uczenie się języka często nie jest związane z pracą – robią to często dla przyjemności, mają ogromne doświadczenie, które mogą wykorzystać w nauce języka, oraz wypracowane własne strategie uczenia się, które nauczyciel powinien wziąć pod uwagę)”.

Na wykresie nr 1 można zaobserwować, że prawie połowa badanych (44 proc.) nie potrafi ocenić swojego przygotowania do pracy z osobami starszymi, a 33 proc. twierdzi, że są do niej dobrze przygotowani.

WYKRES 1. POZIOM PRZYGOTOWANIA DO PRACY Z OSOBĄ STARSZĄ W OCENIE NAUCZYCIELI

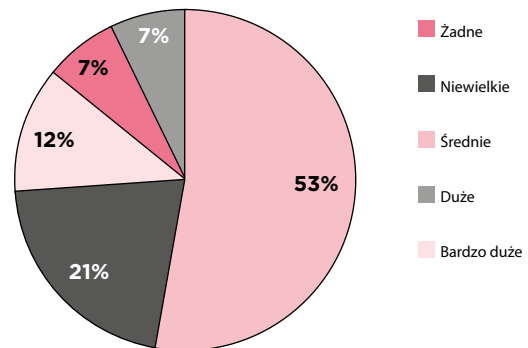

W odpowiedzi na pytanie, czy to w trakcie studiów zdobyli wiedzę z dziedziny specyfiki pracy z osobami starszymi, aż 88 proc. nauczycieli wypowiedziało się negatywnie. Tylko 7 proc. nauczycieli uważa, że taką wiedzę uzyskało. Z ich odpowiedzi na pytania doprecyzowujące wynika, że taką wiedzę zdobyli między innymi na zajęciach z akwizycji języka.

Badani zostali zapytani, czy po studiach, w trakcie swojej pracy nauczycielskiej, doksztalali się w dziedzinie nauczania osób starszych języka obcego. 65 proc. nauczycieli odpowiedziało przecząco. Pozostali, 35 proc. badanych, odpowiedzieli pozytywnie i rozwinęli tę odpowiedź, twierdząc, że doksztalali się we własnym zakresie poprzez czytanie dostępnej literatury fachowej oraz korzystając ze źródeł internetowych, poprzez szkolenia i konferencje oraz webinaria.

Na pytanie, jak duże jest doświadczenie badanych w nauczaniu osób starszych, 53 proc. odpowiedziało, że ocenia je jako średnie, 21 proc. jako niewielkie, a 12 proc. jako bardzo duże.

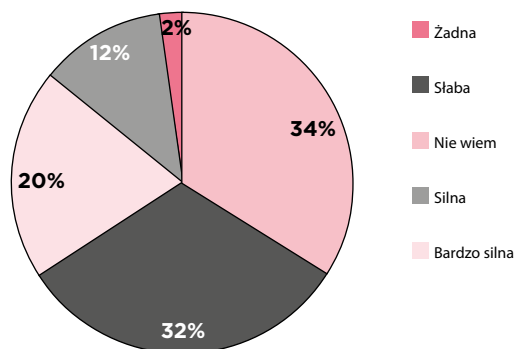
WYKRES 2. DOŚWIADCZENIE W NAUCZANIU OSÓB STARSZYCH W OCENIE NAUCZYCIELI

W pytaniu wielokrotnego wyboru o formę edukacyjną, w której uczyli osoby starsze języka obcego, badani wymienili kolejno: kurs językowy z uczestnikami w różnym wieku, lekcje indywidualne oraz kurs z uczestnikami w tym samym wieku.

Respondenci zapytani o to, jak silna jest ich potrzeba zdobycia wiedzy w dziedzinie uczenia się i nauczania języka obcego osób starszych, odpowiedzieli, że owa potrzeba jest niewielka (32 proc.), kolejne 34 proc. nie odpowiedziało jednoznacznie na to pytanie, 12 proc. odczuwa silną, a 20 proc. bardzo silną potrzebę poszerzenia swojej wiedzy w tym zakresie.

WYKRES 3. POTRZEBA ZDOBYCIA WIEDZY W ZAKRESIE GLOTTOGERAGOGIKI PRZEZ NAUCZYCIELI

Forma, w której nauczyciele chcieliby poznać specyfikę pracy z osobą starszą, to kolejno: osobny kurs niezwiązany z tokiem studiów, kurs na studiach, zapoznanie się samemu z zagadnieniem poprzez wybraną literaturę, studia podyplomowe oraz webinaria. Wśród odpowiedzi na pytanie otwarte o to, czego chcieliby się dowiedzieć z dziedziny uczenia się i nauczania osób starszych języka obcego, można wyróżnić następujące zagadnienia:

- wiedza praktyczna: metodyka nauczania i ogólnie praca z osobą starszą, w tym przykłady skutecznych ćwiczeń, technik, strategii, które, według badanych, mogą być zaklasyfikowane jako względnie uniwersalne; strategie motywacyjne, planowanie zajęć;
- konkretne problemy: tematy do odniesienia się w trakcie zajęć konwersatoryjnych, nauczanie wymowy i pisowni, strategie radzenia sobie ze zmęczeniem grupy, radzenie sobie w sytuacji, gdy starsi uczniowie polegają wyłącznie na metodach pracy z czasów młodości – czy i w jaki sposób należy do nich wracać na aktualnych zajęciach z języka obcego;
- wiedza teoretyczna: psychologiczny i biologiczny aspekt pracy z ludźmi w starszym wieku, w tym bariery językowe, specyfika zapamiętywania, przyswajania i przetwarzania wiedzy.

Podsumowanie i wnioski

Badanie wskazuje, że choć przeważająca większość ankietowanych nauczycieli nie miała styczności na studiach z problematyką uczenia się i nauczania osób starszych, zdania są niemalże równo podzielone w kwestii tego, czy ukończenie studiów filologicznych jest wystarczającym warunkiem do pracy z seniorami, czy nie. Uwzględniając te wyniki, można stwierdzić, że nauczycielom języka obcego trudno jest ocenić swoje przygotowanie do uczenia osób starszych języka obcego, co może wynikać z tego, że temu zagadnieniu nie poświęcono wystarczająco dużo czasu w trakcie studiów.

Co więcej, ponad połowa badanych nie doksztalała się w tej dziedzinie po studiach, zaś nauczyciele szukający informacji o uczeniu się i nauczaniu osób starszych języka obcego przede wszystkim informacje te zdobywają na własną rękę. Jednak te same dane sugerują, że ponad połowa badanych określa swoje doświadczenie w pracy z osobą starszą jako średnie. Zdobyli je przede wszystkim na kursie językowym z uczestnikami w różnym wieku lub na lekcjach prywatnych. Należałoby postawić pytanie o to, czy nauczyciele, w większości bez przygotowania, ale z doświadczeniem w pracy z osobą starszą, będą zainteresowani zdobywaniem wiedzy w zakresie glottogeragogiki.

Wyniki niniejszego badania wskazują także, że nauczyciele albo są niezbyt zainteresowani doksztalcaniem się w tej dziedzinie, albo nie mają zdania na ten temat. W przyszłości należałoby zbadać, dlaczego uzyskano takie rezultaty badania, tzn. z jakich powodów nauczyciele języka obcego mogą być niezainteresowani wiedzą z zakresu uczenia i nauczania osób starszych. Mimo tego respondenci wyrazili swoją opinię na temat tego, w jakiej formie optymalne byłoby dla nich poznanie specyfiki pracy z osobami starszymi: to zarówno zajęcia w trakcie studiów, jak i kursy niezwiązane z tokiem studiów czy indywidualne zapoznanie się z literaturą. Należy zwrócić uwagę, że dla nauczycieli liczyły się najbardziej aspekt praktyczny oraz pomoc w rozwiązaniu konkretnych problemów, z którymi być może mieli już styczność w swojej pracy.

Podsumowując dokonaną analizę, można stwierdzić, że nauczyciele języka obcego mają styczność z osobami starszymi w swojej pracy, ale są słabo przygotowani do pracy z nimi. Nie są przekonani bądź jeszcze nie wiedzą, czy powinni w tym zakresie się doksztalać. Mimo to coraz więcej nauczycieli dostrzega potrzebę takiego doksztalcania.

BIBLIOGRAFIA

- Brink, S. (2017), *Learning in Later Years in the Lifelong Learning Trajectory*, „Journal of Intergenerational Relationships”, nr 15 (1), s. 14–25.
- Fiema, M. (2016), *Kształcenie językowe osób w wieku późnej dorosłości – proces standardowy czy wyzwanie*, „Języki Obce w Szkole”, nr 4, s. 24–31.
- Główny Urząd Statystyczny (2016), *Ludność w wieku 60 lat i więcej*, [online] <stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5468/24/1/1/ludnosc_w_wieku_60_struktura_demograficzna_i_zdrowie.pdf>, [dostęp: 21.01.2019].
- Jaroszewska, A. (2012), *Edukacja obcojęzyczna polskich seniorów. Zarys problematyki w kontekście działalności Uniwersytetów Trzeciego Wieku*, „Języki Obce w Szkole”, nr 2, s. 8–15.

- Jaroszewska, A. (2013a), *Gdzie, jak i dlaczego polscy seniorzy uczą się języków obcych?*, „Języki Obce w Szkole”, nr 4, s. 89–94.
- Jaroszewska, A. (2013b), *Nauczanie języków obcych seniorów w Polsce. Analiza potrzeb i możliwości w aspekcie międzykulturowym*, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Kilian, M. (2015), *Metodyka edukacji osób w starszym wieku. Podstawowe wskazówki i zasady*, „Forum Pedagogiczne”, nr 1, s. 171–175.
- Szarota, Z. (2014), *Era trzeciego wieku – implikacje edukacyjne*, „Edukacja Ustawiczna Dorosłych”, nr 1, s. 7–18.
- WHO, *Ageing and health. Key facts* (2018), [online] <www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health>, [dostęp: 21.01.2019].
- Zych, A.A. (2017), *Encyklopedia starości, starzenia się i niepełnosprawności*, A-G, Katowice: Thesaurus Silesiae.

NATALIA GÓRALCZYK Lektorka w Centrum Językowym Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Doktorantka językoznawstwa na Uniwersytecie Pedagogicznym im. KEN w Krakowie, członek Studencko-Doktoranckiego Koła Naukowego SNEC. Pracuje nad rozprawą na temat uczenia się i nauczania języków obcych osób starszych z wykorzystaniem nowych technologii.